

**MODERN ELEŞTİRİ KURAMLARI VE MEHMET KAPLAN'IN ŞİİR
TAHLİL METODU****The Methods Of Modern Criticism And The Poetic Methodology Of
Mehmet Kaplan****Dr. A.Mecit CANATAK*****ÖZET**

Edebî eserin analizi çok yönlü bir faaliyettir. Bu faaliyet anlamlandırma, yorumlama, eserin üretildiği dönemin toplumsal ve kültürel yapısını belirleme vs. gibi esaslara dayanır. Mehmet Kaplan da edebî eseri sosyal hayatın yansıması olarak algılar. Ancak onun tahlil metodunun özünde edebî eser her şeyden önce estetik bir yapıdır. Bu yapı ise tek başına yeterli değildir. Edebî eserin üretildiği devir ve nesil, sanatkarın hayatı ve muhiti eserin anlaşılmasında etkin rol oynar. Kaplan'ın devir-şahsiyet-eser esasına dayanan metodu, başta edebî eseri kendi içerisinde estetik bir yapı olarak kabul eden Rus Formalizmi, Yapısalcılık, Yeni Eleştiri, Arşetipçi Eleştiri, İzlenimcilik, Duygusal Etki Kuramı ile eseri devir-şahsiyetle birlikte tarafsız incelemeyi esas alan Tarihsel Eleştiri, Sosyolojik Eleştiri, Psikanalist Yöntem, Yansıma Kuramı ve Metinler Arası İlişkiler Kuramı olmak üzere pek çok eleştiri kuramının özellikleriyle benzerlikler arz eder.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı-Mehmet Kaplan-Şiir Tahlili-Metin Tahlili-Eleştiri Kuramları.

ABSTRACT

The Analyse of a literature work is study, having a lot of perspectives. For example, it has facilities such as to explain, to interpret and to determine the cultural and social structure of the society, where the literatural work has been formed. Like other authors, Mehmet Kaplan interpretes the literatural work as the suffexing of social life. According to the his analysing method a literatural work in initially an asthetic structure. But this structure is not the only element of literature. Elements, such as period where the work was period, generation and the life of author, are also important for the work. His method including period-personality, work, resembles the Russian Formalism, Structuralism, New-Criticism, Archetypical

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Criticism, Observationalism and Emotional Effect Theory. These trends accept the literary Works as aesthetic structure in its own. At the same time, his method is also resembles Historical Criticism, Psycho-Analytic Method, Reflexing Theory and Theory of Relations Between The Text.

Key Words: Turkish Literature-Mehmet Kaplan-Text Analyse-Poetic Analyse-Criticism Methods.

Türk edebiyatında metin tahlili (analiz-inceleme) denilince akla gelen ilk isim Mehmet Kaplan'dır. Yazar, metin tahlilini görev edinmiş, Türk edebiyatının değişik dönemlerinden seçtiği şiir, hikâye ve tiyatro eserlerini tahlil etmiştir. Kaplan'ın genel olarak metin tahlil metodunu bütün yönleriyle incelemek bir makalenin sınırlarını aşacak bir konudur. Biz bu makalede onun şiir tahlil metodunu ve modern eleştiri kuramları içerisindeki yerini irdedeceğiz. Eleştiri üzerine eleştirel bir çalışma gerektiren bu husus da, şüphesiz tek başına geniş bir araştırma gerektirmektedir.

Edebiyat ile edebiyat analizi birbirinden farklı disiplinlerdir. Birisi sanat, diğeri ise tam anlamıyla bilim olmasa bile bilimsel bilgiye dayanan bir yapıdır.¹ Edebî eserin analizi çok yönlü bir faaliyettir.² Bu faaliyet anlamlandırma, yorumlama, yazar veya şairin kişiliğini ve yaşadığı dönemin siyasal, toplumsal ve kültürel yapısını belirleme, hatta karşılaştırma gibi esaslara dayanan bir okuma serüvenidir. Sıradan bir okumanın ötesinde bir duruş sergileyen bu okumaların paralelinde, Batıda edebiyat kuramları veya eleştiri yöntemleri olarak da bilinen tahlil metotları geliştirilmiştir. Marksist, Sosyolojik, Tarihsel, Psikanalist, Yeni Eleştiricilik (New Criticism), Yapısalcılık (Strukturalizm), Yansıtma Kuramı, Metinler Arası İlişkiler Kuramı (İntertextüalite), İzlenimcilik, Rus Formalizmi, Anlatımcılık, Arşetipçi Eleştiri, Duygusal Etki Kuramı ve Alımlama Estetiği belli başlı metin tahlil yöntemleridir. Genel olarak bu kuramların tamamının temel hedefi eseri tanımlamaktır. Yapılan işin mahiyeti itibarıyla edebiyat tarihi ve dil bilim çalışmalarında da ortak bir imkân olarak kullanılan bu metotları işlevsel özelliklerine göre sınıflandırmak mümkündür. Berna Moran bu sınıflandırmayı dış dünyaya/topluma, sanatçıya, esere ve okura

¹ Edebiyat'ın bilim mi sanat mı olduğu tartışmaları için bkz. Rene Wellek-A. Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, Çev: Ahmet Edip Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s.13-19.; Mehmet Önal, *En Uzun Asrın Hikâyesi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s.9-53.

² Arapça "hall" kökünden gelen tahlil kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılan "Analiz" kavramını, Batıda "çözümleme" (Werkimmanente Analyse), açıklama, yorumlama (İnterpretation) gibi kavramlar karşılar. Batıda metin tahlilinin (analiz) tarihsel gelişimi için bkz. Gürsel Aytaç, *Genel Edebiyat Bilimi*, Papirüs Yayınları, İstanbul 1999, s.65-68.

dönük eleştiri olmak üzere dört temel başlık altında toplar. Marksist, Tarihsel, Yansıtma ve Sosyolojik Eleştiri kuramlarını dünyaya/topluma dönük; Psikanalist ve Anlatımcı Eleştiri kuramlarını sanatçıya dönük; Yeni Eleştiri, Rus Formalizmi, Yapısalcılık ve Arşetipçi kuramları eser merkezli eleştiri; Duygusal Etki kuramı, Alımlama estetiği ve İzlenimciliği ise okur merkezli eleştiri kuramları içerisinde değerlendirir.

Topluma dönük eleştiri kuramlarından Marksist Eleştiri gerçekçilik anlayışına ve ekonomik esaslara dayanır. Buna göre sanat toplumsal gerçekçiliği yansıtır. Georgy Lukacs toplumcu gerçekçiliğe dayalı Marksist Eleştiri'nin ancak sosyalist bir toplumda işlev bulacağını belirtir.³ Ona göre edebiyat üretime dönüştürülmüş ve somutlaşmış ideolojidir. Edebiyat ideolojiyi hammadde olarak alır, işler ve edebi esere dönüştürür. Edebiyata ve sanata ilgi duyan Marx ve Engels de Marksist kuramın gereği olarak genelde sanatı, özde ise edebiyatı ekonomik yapıyla ilişkilendirirler.

Marksist Eleştiri sanatın toplum katmanlarıyla olan münasebeti üzerinde durur. Bu kurama göre sanat her şeyden önce toplumun üst yapısının bir parçasıdır. Dolayısıyla dönemin ideolojisini yansıtacak ve egemen sınıfın çıkarlarına hizmet edecektir. Bu anlayış Marksist Eleştiri'nin genel savı olmakla birlikte Marks ve Engels tarafından tam anlamıyla desteklenmemiştir. Söz gelimi Marks en azından sanat ve ekonominin gelişim çizgilerinin orantılı olamayacağını söyler. Bunu da klasik Yunanda sanatın oldukça ileri düzeyde bulunmasına rağmen ekonomik gelişmenin aynı seviyede olmadığı gerçeğiyle örnekendirir.⁴

Toplumcu gerçekçiliğe göre sanat bir yansıtmadır. Lukacs'a göre sanatçının görevi toplumun bir dönemdeki gelişim çizgisini belirleyen unsurları anlatmaktır. Eserin içeriğinde yer alan olaylar ve kişiler vasıtasıyla tarihsel bir dönem veya yapı somutlaştırılır. Ancak sanat eserini de döneminin şartlarına göre değerlendirmek gerekir. Örneğin Dickens, Stendhal ve Tolstoy gibi gerçekçi romancılar dönemlerindeki sosyal gerçekçiliği çok canlı bir şekilde eserlerinde yansıtmışlardır.⁵

Görüldüğü gibi Marksist Eleştiri kuramında dış dünya ile eser münasebeti, eserin yazılış amacı, sanatkâra hangi şartların nasıl tesir ettiği gibi unsurlar önemlidir.

³ Mehmet Erdoğan, 'Eleştiri Geleneği ve Modern Eleştiri Yöntemleri', *Athlar*, Eylül-Kasım 2000, s.8.

⁴ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, 11.bsk., İstanbul 2003, s.44-45.

⁵ Berna Moran, a.g.e, s.54-56.

Edebî eserin çağına ışık tutan bir belge olarak algılanması Marksist Eleştiri'nin alanı ile sınırlı değildir. Tarihsel Eleştiri, Yansıtma kuramı, Sosyolojik Eleştiri, Yansıtma kuramı, Anlatımcılık ve Psikanalist Eleştiri de bu yolda hareket eder.

1970'lerde ortaya çıkan Tarihsel Eleştiri, Marksist Eleştiri kuramı, Lukacs, Walter Benjamin ve Frankfurt Ekolü'nün Edebiyat Sosyolojisi uzmanlarının görüşlerine dayanır. Söz gelimi Frankfurt Ekolü'nün önemli temsilcilerinden Theodor Adorno ve Jürgen Hebermanns sanat eserinin toplumsal içeriğinin ve çevresinin araştırılması gerektiği görüşünü paylaşırlar.⁶

Tarihsel Eleştiri kuramı eseri tarihsel çerçeve içerisinde inceler. Eserin üretildiği çağın şartlarını ve dünya görüşünü araştırır. Biyografiden geniş bir şekilde istifade ederek sanatkarın hayatına ait bilgi ve teferruatı yola çıkar ve eserlerini aydınlatma yoluna gider. Edebî eseri aynı zamanda bir sanat geleneğine oturtmaya çalışır. Hatta eserin şekilsel özelliklerini değerlendirir ve benzer eserlerle mukayese eder.⁷

Yansıtma kuramına göre de edebî eser hayata tutulan aynadır. Sanatkarın anlattığı şey aynada görünenden ibarettir. Dolayısıyla sanat eseri bir taklittir. Yansıtma kuramının bu anlayışı aynı zamanda sanatın ne olduğu sorusuna da cevap niteliği taşımaktadır.⁸

Toplumcu gerçekçiliğin en geniş kapsamlı kuramlarından biri Sosyolojik Eleştiri'dir. Eleştirmenler, Edebiyat Sosyolojisi'nde olduğu gibi eser-toplum ilişkisini merkez alan Sosyolojik Eleştiri'nin kökenini Vico'nun Homeros'u psikanalist ve sosyolojik açılardan incelediği *La Scienza Nuova* (1725) adlı eserine dayandırır. Bu kuram sonradan Herder'le Almanya'da gelişmeye başlar. Metot olarak teşekkülü ise Madame de Stael'in *De La Litterature Consideree Dans Ses Raports Avec Les Institutions Sociales* (1800) adlı eseriyedir. Bu eserle birlikte Sosyolojik Eleştiri Fransa'da gözde bir metot hâline gelir ve bilimsel metotların çokça önemsendiği on dokuzuncu yüzyıldan itibaren büyük rağbet görür.⁹

⁶ Gürsel Aytaç, a.g.e, s.174.

⁷ Berna Moran, a.g.e, s.78-85.

⁸ Yansıtma kuramı için bkz. Moran, a.g.e., s.17-38. Estetikçi ve kuramcıların zaman zaman Edebiyat Sosyolojisi içerisinde değerlendirdikleri bu kuram için bkz: Trevor Noble, "Edebiyat ve Sosyoloji", Çev: Nurettin Çalışkan (*Edebiyat Sosyolojisi*, Editör: Köksal Alver), Hece Yayınları, Ankara 2004, s.37-40

⁹ Edebiyat Sosyolojisi'nin kuruluşu için bkz. Guy Michaud, "Bir Disiplin Olarak Edebiyat Sosyolojisinin Kurulması", Çev: Hilmi Uçan (*Edebiyat Sosyolojisi*, Editör: Köksal Alver), Hece Yayınları, Ankara 2004, s.57-67.

Sosyolojik Eleştiri edebiyatın tek başına var olmadığı, toplum içinde doğduğu dolayısıyla toplumun ifadesi olduğu anlayışından hareket eder. Çağın sosyal ve kültürel şartlarının edebî eserin ortaya çıkmasında etkin rol oynadığını savunur.¹⁰ Nitekim Edebiyat Sosyolojisi'nin önde gelen isimlerinden Hippolite Taine'in edebiyat incelemelerinde kendi ifadesiyle izlediği yöntem şöyledir: "Benim izlemeye çalıştığım yeni yöntem insan yapıtlarını niteliklerinin belirtilmesi, nedenlerinin araştırılması gereken olgular ve ürünler olarak ele almaktır o kadar".¹¹

Anlatımcı Eleştiri ve Psikanalizm ise sanatkâra dönük kuramlardır. Temeli Rönesans'ın getirdiği bireycilik hareketine dayanan, neo-klasizmin akılcılığına ve kuralcılığına karşı olan Anlatımcılara göre edebî eserin en önemli özelliği duyguları anlatmasıdır. Yansıtma kuramının işleyişini reddeden bu metoda göre eser dış dünya gerçekliğine tutulan bir ayna değil, sanatçının iç dünyasına açılan penceredir.¹²

Psikanalitik Eleştiri de eseri sanatkârın ruhsal yapısı, bilinçaltı, hatta cinsel kompleksleri bağlamında ele alır. Eserin anlaşılması noktasında sanatçıyla eser arasındaki ilişkiyi inceler. Psikanalizm'in kurucusu Sigmund Freud'a göre edebî eser bir rüyadır.¹³ Rüyalar da şuuraltının ifadesidir. Sanatkârı yazmaya iten sebep bastırılan duygulardır. Dolayısıyla edebî eser şairin bastırılan, dış dünyaya yansımamış arzularının, korkularının ve çocukluk anılarının ifadesidir.¹⁴

Psikanalizm'in önemli temsilcilerinden Carl Gustave Jung'un ismiyle özdeşleşen 'analitik psikoloji'de ise Psikanalitik kuram sanatkâra değil metnin figürlerine uygulanır. Burada sanatkârın kişiliğiyle uğraşılmaz ancak yarattığı karakter ve kişiler eleştirmenin dikkatine sunulur.¹⁵

Dış dünyaya/topluma ve sanatçıya dönük eleştiri metotlarının yanı sıra sanat eserinin değerini bizzat kendisinde gören, dolayısıyla edebî eseri bağımsız bir yapı olarak gören kuramlar da vardır. Rus Formalizmi, Yapısalcılık, Yeni Eleştiri ve Arşetipçi Eleştiri edebî esere dönük eleştiri kuramlarıdır.

¹⁰ Bkz. Berna Moran, a.g.e, s.83-86.

¹¹ J.C.Carloni/J.C.Filloux, *Eleştiri Kuramları*, Gelişim Yayınları, Çev: Tahsin Yücel, İstanbul 1995, s.42.

¹² Bkz. Mehmet Erdoğan, a.g.e, s.8-9.

¹³ Freud'un psikanaliz üzerindeki düşünceleri için bkz. Sigmund Freud, *Psikanaliz Üzerine*, Çev: Avni Öneş, Say Yayınları, İstanbul 1989 ve Irving Hove, "Freudist Eleştiri", Çev: Talat Sait Hamlan, *Türk Dili Dergisi, Eleştiri Özel Sayısı I*, s.688-690.

¹⁴ Bkz Berna Moran, a.g.e, s.149-156.

¹⁵ Bkz.Gürsel Aytaç, a.g.e, s.115

Sanat eserini bağımsız bir yapı olarak algılayan ve en önemli unsurlar olarak dil ve yapıyı esas alan eleştiri kuramlarının en önemlilerinden biri de Rus Formalizmi'dir. Yapısalcılık ve Yeni Eleştiri'nin esası Rus Formalizmi'ne dayanır. 1915 yılında Rusya'da ortaya çıkan bu anlayış ihtilalden sonra Yapısalcılık ve Yeni Eleştiri içerisinde gelişimini sürdürür. Formalistlere göre de edebî eser toplumsal katmanlardan farklı bir şeydir. Kurgu ve yapısıyla yeni bir formdur. Formalistler biçimsel yapının yanı sıra anlam üzerinde de durmakla beraber eseri dış unsurlara bağlı kalmadan incelemenin gerekliliğini savunurlar.¹⁶

1960'larda Fransa'da ortaya çıkan, Roland Barthes, Algirdas Julien Greimas ve Tzvetan Todorov gibi önemli temsilcileri bulunan Yapısalcılar da Rus Formalizmi ve Yeni Eleştiri'de olduğu gibi kullanılan dilin yapısına önem verirler. Temel olarak Yapısal dilbilimine dayanan bu metoda göre edebî eser eş zamanlılık içerisinde bağımsız bir yapı olarak incelenmelidir. Bir eseri incelemek için tarihsel şartlara ve belli kurallara ihtiyaç yoktur. Esas olan şey yüzeydeki fenomenlerin altında derinde yatan bazı kuralların ya da kanunların oluşturduğu bir sistemi aramak ve buna göre incelemeyi yapmaktır.¹⁷ Türk edebiyatında en önemli temciliğini Tahsin Yücel'in yaptığı¹⁸ Yapısalcılar edebiyata eş zamanlı yaklaşırlar. Sanatkâr, biyografi ve metin dışı ideal dünya ile eser arasında bir bağ kurma gereği duymazlar.

1930'larda Amerika ve İngiltere'de yaygın olan Yeni Eleştiri, T.S Eliot'ın "estetik tenkit" görüşlerinden etkilenerek ortaya çıkar. Bu kuram kendinden önceki edebiyat ve eleştiri anlayışlarına bir tepki olarak doğar ve tıpkı Rus Formalizmi ve Yapısalcılıkta olduğu gibi, edebî eser ile hayat arasında bağ kurmanın sanatın bağımsızlığı ilkesine aykırı düştüğünü savunur. Bu bakımdan, tarih, sosyoloji ve psikoloji gibi toplumsal veya sanatçı merkezli eleştirilerin karşısında durur. Esere sanatsal endişelerle yaklaşır. Sanat eseri her şeyden önce estetik bir yapıdır. Edebî eserdeki anlam da didaktik değil, liriktir.

Yeni Eleştiri, edebî eserdeki dilin işlerliği üzerinde de durur. Söz gelimi imgesel ve göstergeye dayalı yapıyı inceler.¹⁹ Bu dilsel form Arşetipçi Eleştiri'nin de merkezinde yer alır. Bu kurama göre eleştiri yapan kişi, yazar veya şairin bilerek veya farkında olmaksızın kullandığı dilsel yapıdan yola

¹⁶ Mehmet Önal, *En Uzun Asrın Hikâyesi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s.181-184.

¹⁷ "Yapısalcılık(Structuralisme)", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, c.8, s.558-559.

¹⁸ Yapısalcılık için bkz. Tahsin Yücel, "Yapısal Eleştiri", *Türk Dili Dergisi*, Eleştiri Özel Sayısı II, nr.234, Mart 1971 s.422-425.

¹⁹ Berna Moran, a.g.e., s.207-214.

çıkarak eserin daha iyi anlaşılmasını sağlamaya çalışacaktır. Bu dilsel yapı ise imge, simge veya bir takım arşetiplerdir.²⁰

Bazı kuramlar okuru esas alır. Duygusal Etki kuramı, Alımlama Estetiği ve İzlenimcilik böyle bir mahiyet arz ederler. Duygusal Etki kuramı edebî eserin değerini ve etkisini okuyucunun duygu ve psikolojisiyle açıklar. Asıl itibariyle Yansıtma kuramında olduğu gibi sanatın ne olduğu sorusuna da cevap arar ve estetiğe de önem verir. Bir eserin sanat eseri olabilmesi için okurda estetik bir duygu bırakması gerektiğini savunur.²¹

Alımlama Estetiği, Duygusal Etki kuramından farklı olarak duygu üzerinde değil algılar üzerinde durur. Bu kurama göre sanatkâr edebî eserde her şeyi aktarmayabilir. Ancak okuyucu anlam boşluklarını arayarak estetik bir haz alır. Burada okur edilgen değil etken konumundadır.²²

İzlenimcilik ise bilimselciliğe, nesnelliğe ve kuralcılığa karşıdır. Eserin yapısal özelliklerine veya diğer niteliklerine bakmaz. Esas aldığı şey eleştirmedir. Eleştirmenin eserden aldığı haz ve diğer intibalar eser incelemesinde asıl olan şeylerdir. Alımlamalarımız da değişken olduğuna göre edebî eserin niteliği ve değeri de değişken ve görecelidir.²³

Eleştiri yöntemleri burada temas ettiklerimizle sınırlı değildir şüphesiz. Zaman zaman değişik isimlendirmelerden, tasnif sisteminden veya sanatın mahiyeti ile ilgili farklı algılayışlardan kaynaklanan başka adlandırmalardan da bahsedilebilir. Dış eleştiri, Olgusal Eleştiri, Yazınbilim, Metinler Arası İlişkiler kuramı, İzlekçilik, Göstergeçözümleyim, Yazınsal Göstergebilim, İstatistiksel metot, Restorasyon Eleştirisi, Lenguistik Eleştiri, Yeniden Kurma Eleştirisi, Fenomenoloji, Dogmatik Eleştiri, Feminist Yaklaşım, Diyaloglaşma kuramı, Pozitivist Eleştiri, Dekonstrüktivizm(Yapıbozumculuk), Discours Analizi ve Hermanitik Eleştiri bu isimlerden sadece bir kısmıdır.²⁴ Ancak dikkatlerden kaçırılmaması gereken temel unsur, bütün bu metotların ortak amacının edebî eseri anlama ve anlamlandırmaya yönelik olmasıdır.

Türk edebiyatında modern anlamda ilk eleştiri örnekleri Tanzimat yıllarında görülür. Rezaizâde Mahmut Ekrem gibi Tanzimat dönemi eleştirmenleri Batının belagat geleneğini ve tenkit anlayışlarını inceleyerek bu sahalarda önemli adımlar atarlar. Ancak bu dönemdeki eleştiriler daha çok

²⁰ Mehmet Erdoğan, a.g.e., s.10

²¹ Mehmet Erdoğan, a.g.e., s.10.

²² Berna Moran, a.g.e., s.268-270

²³ Berna Moran, a.g.e., s.263-267

²⁴ Burada isim olarak sıraladığımız modern eleştiri kuramları için bkz. Berna Moran, a.g.e. s.81-150 ve Mehmet Önal, a.g.e., s.172-200.

edebiyat kuramı çerçevesinde kalır. Modern anlamda eleştiri kavramının cevabı ise Servet-i Fünûn döneminde görülür. Bu dönemde Batılı bazı kuramların tesiriyle eleştiri kavramının ne olduğu sorusu sorulmaya başlanır. Cumhuriyet döneminde ise eleştiri artık yeni bir tür olarak yerini alır.²⁵ Ancak, bu yüzyılın başlarında yapılan edebiyat araştırmalarının esası, temel hedefi dil çerçevesinde bir medeniyet çözümlemesi gerçekleştirmek olan filoloji disiplininin yöntemleri içinde kalır. Edebiyatın estetik yönü veya edebiyat kuramı üzerine yazan bir kadro oluşmaya başlar. Metodolojik açıdan tarih bilimini andıran veya deneme tarzında kalan bu kadronun yazıları daha çok sanatkâr veya eser eleştirisi şeklindedir. M. Fuat Köprülü, A.Hamdi Tanpınar, Ahmet Haşim, Nurullah Ataç, Sabahattin Eyüboğlu ve Suut Kemal Yetkin bu konuda akla ilk gelen isimlerdir. Edebiyatımızın muhtelif devrelerinde kaleme alınan tenkit yazıları dikkate alınırsa bu kadronun çok daha geniş olduğu görülecektir. Ancak Türk edebiyatı açısından düşünüldüğünde, edebî eser eleştirisini meslek edinen veya modern eleştiri yöntemlerinden bir veya bir kaçını kullananların sayıca az olduğu söylenebilir. Asım Bezirci, Hüseyin Cöntürk, Fethi Naci, Berna Moran, Memet Fuat, Ahmet Oktay, Mehmet H. Doğan, Tahsin Yücel, Akşit Göktürk ve Mehmet Kaplan bizde eleştiri türünün üzerinde durulması gereken önemli temsilcileridir. Biz burada Türk edebiyatına “metin şerhi” yerine “metin tahlili” anlayışını getiren Mehmet Kaplan'ın şiir tahlil metodu üzerinde duracağız.

Batı dünyasında filolojinin ve retorikğin yanı başında gelişen metin tahlili metodunu bir bütün halinde kavrayan ve Türk edebiyatına bu yöntemi getiren Mehmet Kaplan'dır. Üniversitede M. Fuat Köprülü'nün metoduyla yetişen Kaplan'ın hem mezuniyet tezi *Eşrefoğlu Rumî ve Emir Sultan*'da hem de doktora tezi *Namık Kemal, Hayatı ve Eserleri*'nde (ilk baskı 1948) edebî eseri dış tesirlerle açıklayan bir metot anlayışı görülür. Bu, Zeynep Kerman ve İnci Enginün'ün de ifade ettiği gibi, ünlü tarihçi Gustave Lanson'un edebî eserin teşekkülünde karakterden çok sosyal muhitin; tarihsel, ekonomik ve sosyal şartların etkisi olduğu esasına dayanan metodudur.²⁶ Hatta *Tevfik Fikret ve Şiiri*'nde (ilk baskısı 1946) sanatkârın psikolojisini esas alan Psikanaliz ve dil/yapı incelemelerine dayanan Stilistik metotlarını da kullandığını söyleyebiliriz. Kaplan, Türk hikâyeciliğinden bazı örnekleri incelediği *Hikâye Tahlilleri*'nin (ilk baskı 1979) yanı sıra A.Hamdi Tanpınar'ın şiirini incelediği *Tanpınar'ın Şiir Dünyası* (ilk baskı 1963) Türk edebiyatının farklı dönemlerinden bazı eser ve kişileri incelediği makalelerinden oluşan *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I/II/III* ve liseler için hazırladığı *Edebiyat* adlı

²⁵ Mehmet Erdoğan, a.g.e, s.11.

²⁶ Zeynep Kerman-İnci Enginün, *Mehmet Kaplan'ın Hayatı ve Eserleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, s.28.

üç ciltlik ders kitabında(1976-1977) aynı metotları kullanır. Asıl itibariyle Kaplan'ın bu çalışmalarını destanlar, mesneviler ve romanları da incelemek kaydıyla daha sistematik bir hâle getirmek istediğini biliyoruz. Ancak buna zaman yetmeyecektir ve bu çalışmayı tam anlamıyla gerçekleştirememenin üzüntüsünü yaşayacaktır. Özellikle Tanzimat'tan sonraki Türk romanının, Türk milletinin geçirdiği bütün çalkantıları yansıttığı için söz konusu devrin romanlarını tahlil etmek istediğini ifade eder.²⁷ Kaplan'ın tahlil fikrinin arka plânındaki unsurlardan biri de sanat-kültür-millet arasında kurduğu bağıdır. Nitekim birçok eserinde sanat-kültür-millet ilişkisine dikkat çeker. Yazara göre bütün sanatların özünde kültür denilen esas unsur mevcuttur. Kültür unsurları da bir milletin ruhunu yansıtan temel değerlerdir. Bilhassa edebiyat eserleri bu ruhu aksettirmede önemli bir potansiyel teşkil ederler. Metin tahlili de edebî eserlerin içerisine sinmiş ve gizlenmiş millet ruhunu keşfetmemize yardımcı olur.²⁸

Mehmet Kaplan'ın tahlil metodunun özünü 1952'de ilk baskısı yapılan *Şiir Tahlilleri I* (Tanzimat'tan Cumhuriyete), *Şiir Tahlilleri II* (Cumhuriyet Devri Türk Şiiri) (1964) ve *Hikâye Tahliller* (1979) adlı eserlerde görmek mümkündür. Biz de bu çalışmada doğrudan doğruya şiir tahliliyle alakalı *Şiir Tahlilleri I* ve *Şiir Tahlilleri II*'den bahsedeceğiz. Şunu da hemen ifade etmek gerekir ki, Mehmet Kaplan'ın *Hikâye Tahlilleri* başta olmak üzere diğer nesir eserlerine uyguladığı metodun şiir tahlil metoduyla paralellik gösterdiğini söyleyebiliriz. Nitekim kendisi de *Hikâye Tahlilleri*'nin ön sözünde, hikâyelere uyguladığı metodun *Şiir Tahlilleri I*, *Şiir Tahlilleri II* ve *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I* ve *II*'de kullandığı metottan farklı olmadığını ifade eder.²⁹ Ancak bu benzerlik veya varsa farklılıklar daha geniş bir çalışmanın sonucunda detaylandırılabilir. Biz de bu çalışmada gerek eserlerinin ön söz ve içerikleri, gerekse bazı konuşmalarından yola çıkarak Kaplan'ın şiir tahlil metodunu ve bu metodun modern eleştiri kuramları açısından bir değerlendirmesini yapacağız.

Modern Türk edebiyatının belli başlı devrelerinde üretilen eserleri kendisine has metotla tahlil eden Kaplan *Şiir Tahlilleri I*'in ön sözünde öncelikle metin tahliline neden ihtiyaç duyulduğunu anlatır. Yazar, edebiyat tarihlerinin geniş bir zaman kurgusu içerisinde çok sayıda sanatkâr ve eserden bahsetme zorunluluğu nedeniyle sathî kaldıklarını ifade eder. Kaplan'a göre edebî eser hakkında sağlıklı ve doğru bilgi edinebilmek, “metnin derinliğine nüfuz edebilmek için” tahlile ihtiyaç vardır. Ancak doğrudan doğruya eserle muhatap olmak gerekir. Kaplan, edebî eser tahlilinde metotlara bağlı kalmanın önemine de

²⁷ Zeynep Kerman-İnci Enginün, a.g.e., s.32-33.

²⁸ Zeynep Kerman-İnci Enginün, a.g.e., s.34.

²⁹ *Hikâye Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, 3.bsk., İstanbul 1986, s.7.

vurgu yapar. Hiçbir eserin “muayyen bir usul ve düşünceye göre okunmadıkça” sağlıklı ve derinlemesine fikir vermeyeceğini ifade eder.

Kaplan'ın amacı bu yolla, şiire ilgi duyan okuyucuların metinleri yeni bir gözle okumalarını sağlamak ve düşünme/anlama kabiliyetlerini geliştirmektir. Neden tahlillere ihtiyaç duyduğu ve nasıl bir sistem geliştirdiği kendisinin 1976'da Konur Ertop'a verdiği yazılı bir cevapta da dile getirilir:

“Metinlere dayanarak, edebiyat ile medeniyet arasında bağlantılar kurmaya çalıştım. Metinler benim için tabiat kadar sağlam ve derin bir araştırma zemini teşkil ederler. Dikkatle incelenirse, onlarda vücuda geldikleri medeniyet çağlarına ait semboller, tipler ve alt yapı unsurları bulunur. Türklerin yerleşik medeniyete geçmeden önceki medeniyet merhalelerine ait eserleriyle İslamî devir ve çağdaş medeniyete ait eserleri karşılaştırılırsa, bu unsurlar açıkça gözükürler. Bundan dolayı edebiyat sahasında araştırma yapanlar, Türk edebiyatını, başından bugüne kadar dinamik bir süreç içinde görmeğe çalışmalıdırlar. Fakat her eserin karmaşık yapısını incelemeyi de ihmal etmemelidir.”³⁰

Türk edebiyatındaki metin tahlil çalışmalarına da değinen Kaplan metin tahlilinin ne olmadığı sorusuna şu cevabı verir:

“Türkiye’de metin tahlilinden ne kast olunduğu pek belli değildir. Umumiyetle bundan, metinde geçen yabancı kelimelerin izahı, veznin, şeklin ve edebî sanatların belirlenmesi anlaşılmaktadır. Bu basit görüş edebiyat tedrisatını, metin tahlili adı altında, insicamsız bir teferruat bilgisi hâline getirmektedir.Hasılı metin tahlili, umumiyetle zannolunduğu gibi yabancı kelimelerin mânâlarını bilmek, vezin ve şekli buldurmak, edebî sanatları göstermek suretiyle teferruatı ortaya dökmekten ibaret değildir.”³¹

Kaplan'a göre, tahlil, metinde yer alan her şeyin anlamlandırılması ve bütün bunların şair veya yazarın davranış tarzına bağlanması, bütün ile parçalar arasındaki münasebetin meydana çıkarılması esasına dayanır. Dolayısıyla eseri devir-şahsiyet-eser üçlemesinde değerlendirmek gerekir. Her devrin veya neslin kendisine ait konu, tem ve üslupları vardır. Zaman zaman eserini tahlil ettiğimiz şahsiyet de mensup olduğu devrin anahtarı olabilir. Edebî eser aynı zamanda şair veya yazarın “davranış tarzı”nın ifadesidir. Öyleyse bir edebî eserde aranılacak en önemli unsurlardan birisi onun nasıl bir psikolojinin ürünü olduğudur. Bunun için de eserdeki bütün ayrıntıların yanı sıra sanatkarın cemiyet, tabiat ve insan karşısındaki duruşunu tespit etmek gerekir. Kullanılan kelime, imge, sembol,

³⁰ Kaplan'ın Konur Ertop'a verdiği yazılı cevap için bkz. Zeynep Kerman-İnci Enginün, a.g.e., s.32.

³¹ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri I*, Dergâh Yayınları, 11.bsk., İstanbul 1991, s.8-9.

hayal, ses oyunları, üslup gibi eserde yer alan her şey hem devir, hem nesil, hem de sanatkârın kişiliğini açıklayıcıdır. Okuyucu veya eleştirmen devrin psikolojisinden sanatkârın ruhuna, oradan da eserin özüne varır.³²

Mehmet Kaplan'ın şiir tahlil metodunun iki temel elemanı vardır:

1- Metin:

Öncelikle tahlil edilecek şiirin uzunluk kısalığına göre metnin tamamı veya bir bölümü verilir. *Şiir Tahlilleri I*'de 32 ve *Şiir Tahlilleri II*'de 71 olmak üzere toplam 103 şiir yer alır.

2-Tahlil

Tahlillerde genel olarak şöyle bir inceleme sırası takip edilir.

a-İlk önce tahlil edilecek şiir konu ve ana fikir yönüyle diğer şairlerin şiirleriyle mukayese edilir. İlk şiirden sonrakiler genellikle önceki şiirlerle karşılaştırılır. Kimi zaman da tahlilin hemen başında şairden kısaca bahsedilir.

b-Şiirin hangi gayeyle yazıldığı izah edilir.

c-Şiirin konusu, teması ve kompozisyonu açıklanır.

d-Zaman zaman bazı mısralar üzerinde durulur. Bunlar çoğu zaman ana fikrin anlaşılması noktasında yardımcı olacak Leitmotiflerdir.

e-Şiirin yazılış serüveninde hangi kaynaklardan beslenildiği izah edilir

f-Tahlil edilen şiirin daha iyi anlaşılması için şairin diğer şiirlerinden de örnekler sunulur ve bazı mukayeselerde bulunulur.

g-Şiirin şekil ve dil özellikleri üzerinde durulur: Nazım şekli, nazım türü, nazım birimi, dil ve üslup.

Eleştiri metotları incelendiğinde genel olarak edebiyat kuramcılarının dikkatlerini eser üzerinde yoğunlaştırdıkları görülür. Bu dikkatlerin dayandığı temel düşünce şudur. Sanat eseri sanatçının devriyle ilgili olsa dahi ondan farklı bir mahiyete sahiptir. Daha sonra devir ve şahsiyete bağlansa bile öncelikle kendi içinde bir yapıdır ve bu anlayış doğrultusunda incelenmelidir. Kaplan da bu anlayışı dikkate almıştır. Nitekim *Şiir Tahlilleri II*'nin ilk baskı ön sözünde şu ifadeler yer verilir:

³² Mehmet Kaplan, a.g.e., s.8-9.

“Yirminci yüz yıl araştırmacıları dikkatlerini sanat eserlerinin kendilerine yöneltmişlerdir. Bu görüşün dayandığı ana fikir şudur: Sanat eseri, sanatçının şahsî hayatı ve devri ile ilgili olsa bile, onlardan farklı bir mahiyete haizdir. Öztürkçe deyim ile o bir “yapıt”tır. “Yapıt” yaşanan hayattan ayrı, “yapılmış” bir şeydir. Her sanat eserinin, çeşitli katlardan ibaret bir “yapısı” vardır. Sanat ve edebiyat eserleri, daha sonra yazar ve çevreye bağlansalar bile önce, kendi içlerinde bir yapı olarak incelenmelidir”.³³

Bütün bu açıklama ve görüşlerin yanı sıra metinlerde görebildiğimiz kadarıyla Mehmet Kaplan'ın şiir tahlillerine uyguladığı metodun esaslarını şöyle sıralayabiliriz:

1- Kaplan'ın tahlil metodunda edebî eser estetik ve organik bütündür. Eseri oluşturan unsurlar arasındaki ahenk onun estetik doğasının ifadesidir. Eserin kıymeti bütünü oluşturan bu unsurlar arasındaki ahenkle alakalıdır. Dikkatler edebî eser üzerinde yoğunlaştırılmalıdır. Bütünü oluşturan unsurların tem ile ve birbirleriyle olan münasebetleri incelenmelidir. Edebî eser sosyal hayatla alakalı olsa bile ondan farklı yeni bir hayattır.

Metin tahlil yönteminin esasını Fransız edebiyatından alan Kaplan da, tıpkı eleştiri kuramlarının büyük bir kısmında olduğu gibi (Yapısalcılık, Rus Formalizmi, Yeni Eleştiri, İzlenimcilik, Arşetipçi Eleştiri, Duygusal Etki kuramı) sanat eserinin bizzat kendisinin dikkate alınması gerekliliği üzerinde durmuştur. Nitekim tahlillerinde de devir ve şahsiyet unsurlarına sadece eserin izahı noktasında başvurmuştur. Ancak Kaplan şiir tahlillerinde tek başına bir metoda bağlı kalmamıştır ve bunun için kesin bir metot ortaya koymaktan da çekinmiştir. Bu bakımdan isimlerini sıraladığımız modern tahlil metotlarının bazılarını bir arada kullanmış veya zaman zaman bunların içerdiği imkânlardan yararlanmış. Ancak bu noktada edebî esere tarafsız yaklaşımı ön gören metotları tercih noktasında gayret gösterdiğini söyleyebiliriz. Edebî eserin estetik bir yapı olarak algılanması gerektiği anlayışının yanı sıra devir-şahsiyet incelemesine dayanan bu tahlil yöntemine, kelimenin ifade ettiği anlamdan da yola çıkarak bir karışımı ifade eden Eklektik metot denmiştir.

2-Kaplan'ın tahlil anlayışına göre sanatkar mensup olduğu devrin siyasî ve sosyal çevresiyle yakından ilgilidir. Burada edebiyat-toplum ilişkisini esas alan Edebiyat Sosyolojisi, Sosyolojik Eleştiri hatta Yansıtma kuramının imkânları kullanılır: Eserin yazıldığı devrin siyasî ve sosyal yapısı nasıldır ve esere hangi ölçülerde yansımıştır? Yansıtma kuramında olduğu gibi gerçek hayata ayna mı tutulmuştur? Aynadan yansıyanlar mı aktarılmıştır? Sanatkar söz

³³ *Şiir Tahlilleri II*, Dergâh Yayınları, 5. bsk, İstanbul 1992, s.8.

gelimi çevresinde gördüğü çarpıklıkları veya iyi şeyleri dile getirebilir. Aynı şekilde devrinin düşünce yapısı doğrudan veya dolaylı bir şekilde eserine yansımış olabilir. Özellikle ideolojik şiir böyle bir mahiyet arz eder. Hatta eserin mahiyeti doğrudan doğruya devrin yapısıyla alakalıdır. Söz gelimi Servet-i Fünûn dönemine ait eserlerdeki karamsar atmosfer bu neslin kaçış psikolojisiyle izah edilebilir. Nitekim bu döneme mensup edebiyatçılar kendi iç dünyalarına sığınmışlar, eserlerinde bunalım ve melankolilerini anlatmışlardır. Kaplan'ın tahlillerinde, Tanzimat dönemi ile Cumhuriyet döneminin toplumcu gerçekçi şiirinden alınan örnekler genel olarak böyle bir yapıya sahiptir ve bu anlayış doğrultusunda incelenmiştir.

3-Yazarın şiir tahlillerinde üzerinde durduğu bir diğer unsur sanatçının biyografisidir. Bir diğer ifadeyle eserin izahı noktasında, adını koymasa da Tarihsel Eleştiri'nin imkânlarını kullanır. Burada önemli olan şey sanatkârın biyografisinin eseri izah etmede faydalı bir unsur olarak algılanmasıdır. Nitekim Kaplan'ın, Ahmet Haşim'in "O Belde" şiirini tahlil ettiği bir yazısının ilk cümlesi şöyledir: "Yazarın hayatı ve muhiti eserini izah ettiği nispette işe yarar".³⁴

Kaplan bu noktada esere şu soruları sorar: Sanatkârın sanatının çıraklık ve ustalık devrelerinin özellikleri nelerdir veya sanatının başka evreleri var mıdır? Eserin yazıldığı dönem sanatının hangi devresidir? Şairin sanatının oluşumunda çevrenin ve ailenin ne gibi etkilerinden bahsedilebilir? Mensup olduğu mahfiller var mıdır ve bütün bunların sanatkârın psikolojisi üzerindeki etkileri nelerdir? Bu psikoloji esere yansımış mıdır? Söz gelimi Kaplan, *Şiir Tahlilleri I*'in ilk şiiri "Adem Kasidesi"ne hâkim olan kötümserliğin, melankolinin arka plânında Âkif Paşa'nın hastalığı ve görevden azledilişinin yarattığı psikolojinin var olduğunu söyler. Kaplan, sanatkârın fiziksel özelliklerini de göz önüne alır. Özellikle karamsarlığın izahı noktasında sanatkârın fizikî özelliklerine başvurur. Nitekim Ahmet Haşim'in "O Belde" şiirini tahlil ederken başta bu şiir olmak üzere birçok şiirindeki kaçış psikolojisinin arka plânında devrin şartları ve şairin çocukluk yıllarında yaşadıkları kadar, çirkin oluşunun, şairin fiziksel açıdan kendisini beğenmeyişinin, kendisiyle barışık olamayışının etkin rol oynadığını söyler.³⁵

4-Kaplan'ın en çok istifade ettiği kuramlardan birisi Psikanaliz yöntemidir. Özellikle, Cumhuriyet dönemi şiirinden örnekler sunduğu *Şiir Tahlilleri II*'de şiirleri incelerken Sigmund Freud'un "şuuraltı" ile Gustave Jung'un "kollektif şuuraltı" tezlerinden yararlanır. Bunun yanı sıra *Tanpınar'ın*

³⁴ Mehmet Kaplan, "O Belde'nin Tahlili", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, 3. bsk., Dergâh Yayınları İstanbul 1995.

³⁵ Mehmet Kaplan, *a.g.e.*, s.476-489.

Şiir Dünyası adlı eserinde de edebî eserin Freud ve Jung'un ferdî ve kolektif gayr-ı şuur psikolojiline göre incelenmesi tekniğini kullanır. Freud'a göre şuuraltı kişinin bastırılmış duygularının merkezidir. Sonradan ortaya çıkan ancak bizim anlamlandıramadığımız bazı unsurlar bu bastırılmış duyguların dışı vurumudur. Özellikle cinsel içerikli rüyaların kaynağı şuur altıdır. Edebî eser de tıpkı rüya gibi şuuraltına itilmiş ve bastırılmış duygulardan izler taşır. Jung'a göre ise cemiyet fertlerinin ortak bir şuuraltı vardır. Temel kaynağı da ailedir. Aileden de kişiye geçer. Kaplan da zaman zaman sanatkârın alt şuurunun yanı sıra bir neslin veya komple bir milletin alt şuurunun eserin izahı noktasında önemli ip uçları sunacağına inanır ve eseri bu doğrultuda tahlil eder. Tıpkı Psikanalizde olduğu gibi, edebî eseri bir laboratuvar gibi ele alır.³⁶

5- Kaplan, edebî eseri tahlil ederken Metinler Arası İlişkiler kuramından da yararlanır. Zira *Şiir Tahlilleri I* ve *Şiir Tahlilleri II* incelendiğinde pek çok açıdan karşılaştırma yoluna gidildiği görülür. Söz gelimi ele alınan konu veya temanın Türk edebiyatının önceki devirlerinde nasıl işlendiği ve ne gibi değişmelere uğradığı incelenir. Devirler ve nesiller bazındaki farklılıklar irdelenir. Kaplan bu farkları şairin devriyle mukayese yoluna gider. Tem, konu veya şekil/dil ile alakalı unsurların seçiminde devrindeki diğer sanatkârlarla bir birlikteliğin var olup olmadığını sorgular. Varsa sebepleri nelerdir? Kaplan, zaman zaman farklı türler arasındaki ilişkiye de değinir. Örneğin şiirde işlenen bir konu veya ana fikir aynı dönem içerisinde üretilen diğer türlerde de yer almış mıdır? Mukayese ve Metinler Arası İlişkiler noktasında Kaplan'ın üzerinde en çok durduğu unsurlardan birisi de, şiirde ele alınan konunun şairin şiirleri başta olmak üzere diğer eserlerinde de yer alıp almadığıdır. Hatta bazı durumlarda tahlil metni içerisinde şairin diğer şiirlerine de geniş olarak yer verir. Farklılıklar ve benzerlikler üzerinde durulur.

6-Kaplan'ın şiir tahlil metodunda debî eser yapı yönüyle de incelenir. Şekil ve dil üzerinde durulur. Eserin nazım şekli, türü, nazım biriminin ne olduğu, şairin tercihlerinin arka plânında özel bir nedenin var olup olmadığı sorulur. Tema veya konu ile şekil arasında bir ilişki veya uyum görülüyor mu? Kelimelerin rengi ile ana fikir arasında bir birliktelik ve uyumdan bahsedilebilir mi? Eserin dili nasıldır? Dilin hangi imkânlarından yararlanılmıştır? Ahengi sağlayan unsurlar var mıdır, varsa nelerdir? Şair bunlardan faydalanma yoluna gitmiş midir? Kelime türlerinin eserdeki kullanım sıklığının oranı nedir? gibi sorulara yanıt aranılır.

³⁶ Psikanaliz için bkz. Freud-Jung-Adler, *Psikanaliz Açısından Edebiyat*, (Çev: Selahattin Hilav), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 1981.

7-Mehmet Kaplan'ın şiir tahlillerinin sonunda şiir hakkında genel bir değerlendirmede bulunulur. Şiirin Türk edebiyatı içerisindeki yeri, şiir sanatına kazandırdıkları birkaç cümleyle özetlenir.

8-Kaplan, Türk şiirinin geçirdiği merhaleleri ve şairlerin giriştikleri yenilikleri izah etmek amacıyla olduğu için, tahlillerinde tek tip şair profiline bağlı kalmamıştır. Nitekim tahlillerinde Namık Kemal'den Ziya Gökalp'e, Necip Fazıl'dan Nazım Hikmet'e, Bedri Rahmi Eyüboğlu'ndan Ahmet Kutsi Tecer ve Arif Nihat Asya vb. gibi farklı dünya görüşleri olan pek çok şaire yer verilmiştir. Hatta zaman zaman yorumlarıyla ilgili yapılan eleştirilere de cevap niteliğinde tahlillere eklemelerde bulunmuştur.

9-Kaplan, son dönem şairlerine fazla yer vermez. Gerekçesi ise iki yönlüdür: Birincisi; 1960-70'lerde yetişen şairlerin büyük bir kısmının şiirleri şekil ve üslup açısından birbirine benzemektedir ve Marksist ideolojinin emrindedir. Dolayısıyla hepsine yer vermek yerine örnek teşkil edecek şekilde Nazım Hikmet'e yer vermek yeterlidir. İkincisi; Marksist ideolojiye mensup şairler için sanat gaye değil vasıta. Bunların yapmak istedikleri yenilikler de (Kaplan bu yenilikleri "acayıplık" olarak nitelendirir) sahte oyunlardan başka bir şey değildir.³⁷ Öyleyse bunları analiz etmenin kimseye bir faydası olmayacaktır.

Sonuç: Görüldüğü gibi Mehmet Kaplan'a göre metin tahlili edebî araştırmaların esasını teşkil eder. *Şiir Tahlilleri I* ve *Şiir Tahlilleri II* isimli eserlerin hem ön sözleri hem de içerdikleri tahliller incelendiğinde Kaplan'ın edebî eseri sosyal hayatın yansıması olarak algıladığı görülür. Ancak onun şiir tahlil metodunun özünde edebî eserin her şeyden önce estetik bir yapı olarak algılandığını söyleyebiliriz. Edebî eser ile sanatkarın biyografisi ve devri arasında elbette bir münasebet vardır. Ancak bunlar tek başına eseri izah edemez. Edebî eser sonradan bir çevreye bağlansa bile tek başına bir yapı olarak incelenmelidir. Kaplan, çevre, eser, sanatkar ve okuyucuya dönük modern eleştiri kuramlarından bazılarını kullansa da ısrarcı değildir. Çünkü edebî eser "münferit bir vakıdır", dolayısıyla onu ele alış tarzı da kişiden kişiye veya zamana göre farklılık gösterecektir. Bu bakımdan farklı modern tahlil yöntemlerinden hiçbirisine tek başına bağlı kalmamış, ancak bunların imkânlarından yararlanmıştır. Kaplan'ın devir-şahsiyet-eser esasına dayanan Eklektik metodu, başta edebî eseri kendi içerisinde estetik ve organik bir yapı olarak kabul eden Rus Formalizmi, Yapısalcılık, Yeni Eleştiri, Arşetipçi Eleştiri, İzlenimcilik, Duygusal Etki Kuramı ile eseri devir-şahsiyetle birlikte tarafsız incelemeyi esas alan Tarihsel Eleştiri, Sosyolojik Eleştiri, Psikanalist Yöntem, Yansıtma Kuramı ve Metinler Arası

³⁷ *Şiir Tahlilleri II*, s.8-9.

İlişkiler Kuramı olmak üzere pek çok eleştiri kuramının özellikleriyle benzerlikler arz eder. Dolayısıyla Kaplan'ın şiir tahlil yöntemi edebî eseri her şeyden önce kendi içerisinde bağımsız bir yapı olarak kabul eder, ancak bunun tek başına yeterli görmez ve bu anlamda devir-şahsiyet-eser unsurlarından da istifade eder. Kaplan'ın tahlillerinde edebî eserin üretildiği devir ve nesil, sanatkarın hayatı ve muhiti eserin anlaşılmasında etkin rol oynar.

KAYNAKLAR

- AYTAÇ, Gürsel, *Genel Edebiyat Bilimi*, Papirüs Yayınları, İstanbul 1999.
- CARLONİ, J.C. / FİLLOUX, J.C., *Eleştiri Kuramları*, Çev: Tahsin Yücel, Gelişim Yayınları, İstanbul 1995.
- ERDOĞAN, Mehmet, "Eleştiri Geleneği ve Modern Eleştiri Yöntemleri", *Atlılar*, Eylül-Kasım 2000.
- FREUD, Sigmund, *Psikanaliz Üzerine*, Çev: Avni Öneş, Say Yayınları, İstanbul 1989.
- FREUD-JUNG-ADLER, *Psikanaliz Açısından Edebiyat*, (Çev: Selahattin Hilav), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 1981.
- HOVE, Irving, "Freudist Eleştiri", Çev: Talat Sait Hamran, *Türk Dili Dergisi*, Eleştiri Özel Sayısı I, s.688-690.
- KAPLAN, Mehmet, *Hikâye Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, 3.bsk., İstanbul 1986.
- _____, *Şiir Tahlilleri I*, Dergâh Yayınları, 11.bsk., İstanbul 1981.
- _____, *Şiir Tahlilleri II*, Dergâh Yayınları, 5. bsk., İstanbul 1992.
- _____, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, 3.bsk., Dergâh Yayınları, İstanbul 1995.
- KERMAN, Zeynep – Enginün, İnci, *Mehmet Kaplan'ın Hayatı ve Eserleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000.
- MICHAUD, Guy, "Bir Disiplin Olarak Edebiyat Sosyolojisinin Kurulması", Çev: Hilmi Uçan (*Edebiyat Sosyolojisi*, Editör: Köksal Alver), Hece Yayınları, Ankara 2004.

- MORAN, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, 11.b., İstanbul 2003.
- NOBLE, Trevor, “Edebiyat ve Sosyoloji”, Çev: Nurettin Çalışkan (*Edebiyat Sosyolojisi*, Editör: -Köksal Alver), Hece Yayınları, Ankara 2004.
- ÖNAL, Mehmet, *En Uzun Asrın Hikâyesi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- YÜCEL, Tahsin, “Yapısal Eleştiri”, *Türk Dili Dergisi, Eleştiri Özel Sayısı II*, nr.234, Mart 1971 s.422-425.
- “Yapısalcılık(Structuralisme)”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, c.8, s.558-559.
- WELLEK, Rene – WARREN, A., *Edebiyat Biliminin Temelleri*, Çev: Ahmet Edip Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.